

Tudományos észjárás és karizmatikus tudás

LEVÉL PLÉH CSABÁNAK

Kedves Csaba!

Nagy érdeklődéssel olvastam a *Magyarság, protestantizmus, társaslélektan. Hagyomány és megújulás konfliktusa Karácsony Sándor életművében* (Osiris Könyvkiadó, Bp., 2000.) című könyvről a *BUKSZ* 2001. téli számában megjelent recenziót (380–383. old.), és talán szokatlan módon – így: *nyílt levélben* – szeretnék rá válaszolni. Több oka is van az effajta levélírói buzgalmamnak. Van egy formai oka is: azért írok ilyen *nyílt* levelet, mert ha egy veretes és személytelen tanulmányt – mintegy válasz(ön)recenziót – írnék, az óhatatlanul sajátos önnapológiának tűnne az olvasók szemében. *Személyes* (csak köztünk maradó) szóbeli eszmecsereként vagy *e-mailed* „villámcserelevél” formaként viszont nem tudnám közhírré tenni azon *tartalmi* kérdéseket, amelyek recenzióban és az én rá adandó észrevételeimben – így egymásra reflektálva – valószínűleg mások számára is tanulságosak lehetnek.

A formai okon túl azonban levélírói buzgalmamat elsősorban olyan tartalmi problémák motiválták, amelyek a köztünk – immár bizony több mint két évtizede – folyó tudományos diskurzusból erednek. A kezdeteiről is érdemes lenne írni, arról a tanár–diák viszonyról, ami megalapozta máig tartó szakmai kapcsolatunkat, de ezt egyelőre elhalasztom (megvárva esetleg azt az időt, amikor majd saját magunkra is alkalmazzuk az önéletrajzi módszerrel végzett pszichológiatörténeti kutatásainkat) – a lényeg ugyanis *itt és most* az: recenzió nem egyszerűen vitára, hanem eszmecserere ösztökél. Ez a különbségtétel „vita” és „eszmecsere” között abból fakad, hogy recenzió számomra nem az öklelőző *baj-vívást* idéző fegyvercsörtetést, hanem az elegáns *vívó* mozdulatokkal végrehajtott, sportszerűen elhelyezett *szúrás*

sok képzetét keltette, olyan *szúrások*-két, amelyek *hasonló akciókat* indíthatnak el, nem pedig valamiféle furfangos és/vagy brutális ellentámadást. Szóval recenzióról érdemes eszmét cserélni – és mindezt azért is érdemes megtenni, mert (remélem) másoknak is tanulságul szolgálhat.

Az alábbiakban azon észrevételeimet veszem sorra, amelyek a *szúrás és visszaszúrás* koreográfiáját követve eszméink találkozási pontjait fogják kimetszeni.

Recenziót olvasva nagyon érdekes és tanulságos is volt számomra, hogy egyrészt Karácsony Sándor értekelése, másrészt az én ilyen-olyan elemzéseim milyen érdekes gondolatokat keltettek benned: olyan gondolatokat, amiket (talán) nagyon is figyelembe vennék – ha most kezdenék el Karácsony Sándorral foglalkozni. De bizony ez 1979-ben kezdődött, és lényegében 1988-ban be is fejeztem. Az csak a látszat, hogy valamiféle „folytatást” is felmutattam. Ez a munka az 1980-as évek terméke, s akkor is kellett volna megjelennie. (Próbálkoztam vele, nem ment.) Ez nem logikai vagy tartalmi érv ugyan, pusztán gyenge önéletrajzi adalék a kiinduló helyzetre vonatkozóan. Ráadásul, amit a recenzió végén írsz Karácsony Sándor folytathatatlanságáról, ez paradox módon az én Karácsony-kutatásaimra is vonatkozhat, miközben szabadulni sem tudok Karácsonytól. Nem olyan megtisztelő felkérésekre gondolok, mint az Új Mandátum Kiadótól kapott megbízás, hogy állítsam össze a Magyar Pantheon sorozat részére a Karácsony-kötetet, vagy Kiss Endre izgalmas felkérésére, hogy írjak Karácsony Sándor és Kiss Árpád (konfliktusos) kapcsolatáról – ezeket a felkéréseket könnyen el tudnám háritani (időnként szeretném is, amikor elakadok a munkában), de nem teszem. Nem teszem, mert Karácsony Sándor – akár tetszik ez nekünk, akár nem – „médiúm”: egy olyan erő, aki képes gondolatokat, eszméket és persze (Belőled is!) indulatokat provokálni. Miért? Te úgy véled, azért, mert – többek között – „tudományellenes, homályos és ideologikus programszerző” volt. Nem kétségszerűen, hogy sokan, sokszor írtak,

mondtak ilyen és ehhez hasonló ítéleteket Karácsonyról (könyvemben részletesen elemzem ezeket is), oka is lehet ennek, s nem pusztán azért, mert sokan és sokszor mondták ezt róla – én mégis másképpen látom.

Karácsony számomra a ZSENIÁ-LISAN DILETTÁNS – magyar és (nem mellesleg) mélyen hívó, református – gondolkodó volt. Az összes ágas-bogas gubanc ebből adódott. Az egyik „gubanc kifejtés” – és interpretációolvasat (ti. az én interpretációolvasata) – a Te izgalmas recenziód.

Természetesen sok mindenben másképpen látom „hősömet”, mint Te. Ez abból adódik, hogy a szigorúan *szcientikus* tudományfelfogás (ha ez így nem szószaporítás) s a tudásszociológiai rekonstrukción alapuló, a tudományos racionalitást az életvilág előfeltételeiből eredeztető interpretatív szemlélet között milyen nagy különbségek is lehetnek. Te kevésbé veszed észre az átmeneteket, én pedig a személyes és a kollektív életvilág „görcseit” igyekeztem feltárni, ráadásul úgy, hogy ahol sima átmenetnek tűnhetnek a folyamatok, én ott is inkább antinómiákat vélek felfedezni. Például Te arra utaltál, hogy Karácsony különböző tanítványai milyen eredményesen és hatékonyan dolgoztak (például Téged is tanított Kontra György biológiára stb.), én viszont arról sem feledkezem meg – és talán a hangsúlyt valóban inkább ide helyeztem az elemzéseimben –, hogy az említett tanítványok akkoriban éppen így-úgy konspiráltak „karácsonyista” voltak, vagy legalábbis nem volt ajánlatos nyíltan hangoztatni ez irányú kötődésüket stb.

Írásodat azért is nagyon élveztem, mert Te azon kevesek közé tartozol (és tartoztál), akik – bár nem fogadják el, de – ismerik, olvasták Karácsonyt. Nagyon jól emlékszem, hogy 1979-ben, amikor elkezdtem foglalkozni vele, s Veled is eszmét cseréltem ez ügyben, Te rögtön tudtad, ki-ről van szó, sőt – s ez a lényeg – olvastál is tőle. Ezt akkor még csak Buda Bélánál tapasztaltam, azzal a különbséggel, hogy ő még szimpatizál(t) is Karácsonnyal. Huszár Tibor, Pataki Ferenc is persze nagyon

jól tudták, kiról van szó, de – ismerték el töredelmesen – nem igazán tanulmányozták írásos életművét, s inkább az volt az „árulkodó jel”, hogy milyen negatív kép élt bennük az „Öregről”. Ez a *politikai felszín* hatása volt, ami ugyanakkor könnyen tud(ott) találkozni akár a nyugati(as) „hegelianus marxizmus”, akár – a Te esetében (most is) – a „technokrata, pozitivistá és individualista” világkép irányából megfogalmazott *tudományosság* kritériumaival, vagyis azzal a kritikával, amely a Karácsony Sándor által állítólag képviselt borzalmasan irracionális tudománytalanságot ostromozza.

A benned kialakult *elmélyülten* negatív kép miatt azonban nem veszed észre azt, hogy én is *kivülről* elemzem Karácsonyt, csak az én interpretációs perspektívám egy alaklélektani – vagy ha tetszik, fenomenológiai szociológiai – látószögből adódik. Karácsony Sándort én *kontúr*nak mutattam be, *límesnek*, olyannak, aki a *határon* áll, vagyis egyensúlyozik: például a tudományosság és a tudománytalanság, a racionalitás és az irracionális, a szubjektív és az objektív, az egyén és a közösség, a hagyomány(ok) és az újítás(ok), a Kelet és a Nyugat, vagy a politikában (ideológiában) a bal és a jobb *határán*. Olyannak igyekeztem őt leírni, aki éppen sajátos *kontúr* voltából adódóan nagyon intenzíven tudott maga körül konfliktusokat gerjeszteni, illetve aki éppen ezzel tudta a társadalmi (történeti, politikai) sorsproblémákat artikulálni – miközben az ő gyakorlati ténykedése elsősorban pedagógiai (tehát nem „szcientikusan”) tudományos, nem filozófiai, nem politikai) ihletettségű volt. Ráadásul ez a pedagógiai motiváltság mindenekelett Karácsony Sándor személyiségéből, mondhatni *karizmatikus* karakteréből fakadt, egy olyan – Németh László találó metaforájával élve – „mágnesemberből”, aki nagyon tudta polarizálni szűkebb és tágabb környezetét is: aki vonzott és taszított.

Én tehát azzal az interpretációs perspektívával „játszottam”, hogy végigelemeztem: kik, miképpen, milyen motivációktól hajtva billentették át a „Karácsony-kontúrt” ebbe vagy abba az „egész”-alakzatba. A Te tu-

dományos észjárásod is, mondhatni, megbicsaklott a Karácsony Sándor-féle karizmatikus „tudás-kontúron”: az irracionális, a tudománytalan stb. „egész”-alakba billentted őt.

Azt persze jól látod, s nem is tagadom, hogy volt és van bennem empatikus rezonancia Karácsony Sándor iránt. Azt hiszem tehát, hogy én valóban „megértőbb” voltam/vagyok Karácsony és az általa reprezentált jelenségkör irányát, de ez korántsem jelentette azt – amire Te végül is kifuttattad a recenziódat –, hogy valamiféle „közösségi ember felmagasztalása” hatja át a könyvemet. Ez bizony, kedves Csaba, téves interpretáció: a jól bejáratott „egész”-sé má(da)t működteted! Még jó, hogy nem azt írod, hogy egy kálvinistán „magyar(kodó) Makarenko” feltámasztása lett volna a céloim.

Az is egy izgalmas eszmecsere témája lehetne, miért gondolod, hogy az Exodus, a Karácsony-kör a „sértett emberek” gyülekezete lett volna. Pontosabban itt is arról lehet szó, amit fentebb már jeleztem: én ez esetben is inkább az átmeneteket, és leginkább az antinómiás görcsöket, a kontúr- és határhelyzet(ek) által gerjesztett konfliktusos mechanizmusokat véltem diagnosztizálni. Hosszabban és kifejtőbb módon is érvelhetnék, de most csak utalok Lükő Gáborra. Én vele az 1980-as évek közepén jó néhányszor találkoztam, hosszú magnós interjúkat is készítettem. Elképesztő és lenyűgöző volt! Valóban fröcsögött a sértettség (is) belőle – de nem hiszem, hogy az ő tudományfelfogása és -gyakorlata sérelmi alapon kifejtett alternatív aktivizmus lett volna. Ott és akkor (tehát az 1980-as években) – és korábban még inkább – bizony kemény tudománypolitikai, hatalmi viszonyok nyomták őt (is) ki a perifériára; átkozódott is, szerintem joggal, Ortutay Gyulára, Mátrai Lászlóra, Szentágothai Jánosról sem valami hízelgő módon anekdotázott stb.

És végül: én azt tapasztaltam, hogy Karácsonyt nem azért nem olvassák sem a pszichológusok, sem mások, mert a „plebejus módon sértett irracionális közösségi elv” számukra elfogadhatatlan, hanem mert egyszerűen (vagyis hát nagyon is összetett

módon – ezt igyekeztem, úgy-ahogy, rekonstruálni) az általános emlékezetvesztés áldozatává vált ő is. Legálábbis én ebből a munkahipotézisből indultam ki, tapasztalataim is erre utaltak. Karácsony pedig számomra mondhatni csak ürügy volt. Tartalmilag engem valójában nem is annyira Karácsony Sándor érdekelt – ám kétségtelen: kiváló „médiúra” leltem benne –, hanem a kommunista diktatúra destruktív, emlékezetvesztésbe taszító hatásmechanizmusait akartam tetten érni. Módszertanilag pedig az foglalkoztat(ott), hogy a *szubjektív életvilágba ágyazott egyedi élettörténeti eseményeket feldolgozó és értelmező pszichohistóriai, történelmi szociálpszichológiai és tudásszociológiai eljárásokkal, fogalmi hálókkal és szemléleti keretekkel mit tudok kezdeni*.

A dátumokkal történő „játszadózásaim” (nagyéntek, pünkösöd) ezt a tartalmi és módszertani *érintettségemet* tették kronologikussá. A tartalmi és a módszertani problémákat továbbra is nyitottnak gondolom. (A tartalmiakat persze részben másképpen, mint az 1980-as években.) Ezért pedig – sajnos – még mindig aktuális Karácsony Sándor. Remélem, hogy egyszer (de minél előbb, még a mi életünkben) valóban múzeumba tehetjük Karácsony Sándort, egy olyan *élő* múzeumba, emlékeztetőről és -karbantartó intézménybe, amit mi hoznánk létre: a Magyar Pszichológiatörténeti Archivumba.

Budapest, 2002. január 14.
Barátsággal üdvözöllek: